

दुसऱ्या दिवशीच्या युद्धांत गुरूवादीस दुपारपर्यंत भीमाने आपला पराक्रम गाजविला. त्यानंतर दुपारपासून युद्ध संपेपर्यंत अर्जुनाने आपले कौशल्य दाखविले.

आपले सैन्य सैद्यीं वकऱ्यांप्रमाणे कापले जात असल्याचे पाहून दुर्योधनाचे एक खवळले. त्याच्या म्हणण्यावरून कृप, अश्वत्थामा, द्रुपद वगैरे मिळून धृष्टद्युम्नावर धावून गेले. धृष्टद्युम्नाने अश्वत्थाम्याच्या रथाचे घोडे मारले. त्याकडोवर तो डाव्याच्या रथावर चढला व युद्ध करू लागला. अभिमन्यूने हे पाहिले. तो त्याच्याशी युद्ध करू लागला. अभिमन्यूला पाहताच दुर्योधनाचा मुलगा लक्ष्मण अभिमन्यूच्या समाचाराला धांवला.

या संघर्षा कायदा घेऊन कौरव बीरगंवी येऊन अभिमन्यूला चारी बाजूंनी घेरले. अभिमन्यू एकटा होता तरी डगमगला नाही.

तो सर्वांना तोंड देत होता. आपल्या मुलाच्या मदतीला अर्जुन तेथे गेला व कोपाने भराभर बाणवृष्टि करू लागला. डावाशि मळकून रात जसे नेचिराल होते त्याप्रमाणे कौरव दलाचा संडार होऊ लागला.

अर्जुनाने हे उमर रूप पाहून कौरव सैन्यातील सर्व वीरांचे धावे दणागले. अर्जुनाच्या समोर येण्याचे साहस कोणांतच उरले नाही. सर्व वीर सरैरैरां पळू लागले.

भीष्म युद्धां अर्जुनाचा पराक्रम पाहून उधा राहिला. तो द्रोणाचार्याला म्हणाला— “आज अर्जुनासमोर जाण्याची कोणाची छाती होत नाही आणि आपल्या सैन्याला मार्गे बोलावणेंहि ठीक होणार नाही. म्हणून मला वाटते, आतां युद्ध थांबविणेंच रास्त आहे. ओढ्या घेऊन सर्वांसहि होणार आहे.” त्याची सूचना मान्य झाली.

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा युद्ध सुरू झाले. आज युद्धाचा तिसरा दिवस उजाडला होता. कौरवांनी आपली सेना गहवळवृद्धांत लमी केली व पांढवांनी अर्धचंद्र व्गृहांत.

आज संतप्त वातावरणांतच युद्धाला प्रारंभ झाला. फाटचा चेव नशापिहि कायम होता. आज अर्जुन, भीम, धर्मोत्तम, सात्यकी, उपपाण्डव वगैरे मोठ्या शौर्याने लढत होते. आजच्या युद्धांत धर्मोत्तमाचा पराक्रम सीमा-हून सुडां जास्त वरचढ होता.

दुर्योधन सार हजार रथदल घेऊन धर्मोत्तमावर धांवला. परंतु भीमाने दुर्योधना-

वर असा एक बाण सोडला की तो मूर्च्छित झाला. अर्थातच त्याच्या स्मरणाने रथ शिबिराच्या दिशेने वळविला. त्यामुळे कौरव सेनेचा वीर सुटला. ती पळू लागली. भीमाला तेवढेच फावले. तो बाण सोडीत शत्रूचा पाहून पाठलाग करू लागला. शत्रूचे जेव्हा अर्जुन व अभिमन्यू सात्यकीच्या सेनेचा सहार करण्यास रंगून गेले होते. भीष्म व द्रोणांना त्या हल्ल्यामुळे आपले सैन्य मार्गे घेणे सुडां शक्य होत नव्हते.

दुर्योधनाला जेव्हा युद्ध आली तेव्हा त्याने आपल्या सैनिकांना माघार घेतांना

पाहिले, त्याने पुन्हा त्यांना रणांगणावर घावेळी तरी तुम्ही आपली सर्व शक्ति पाठविले. नंतर ही भीष्माजबळ येऊन एकवटून युद्ध केले पाहिजे.

म्हणाला—“जाजोबा! तुम्ही जिवंत असतांना कौरव सेना माघार घेत असलेली पाहून मला काज वाटते. हा अपमानच मध्ये का आपला? मला तर असे वाटत होते की पांडव सेनेत तुमची, द्रोणाची व अश्वत्थामाची वगैरे करणारा कोणी नाही. का पांडवांबद्दल वाटत असलेल्या प्रेतामुळे तुम्ही आपल्या सैनिकांची माघार तटस्थपणे पाहता आहात! मला असे मध्येच झोडून देण्याचा तुमचा विचार आहे काय? मला वाटते,

होती. त्या आगीत पांडव सैन्य अडून बसत होते. दुर्योधनाने भीष्माच्या मदतीसाठी एक मोठी तुकडी पाठवून दिली. पांडवांचे सैन्य तिकडे वाट फुटेल तिकडे वाई झगले. भीष्माच्या ह्या क्रोधातुळे सर्व फडे हाहाकार पसरला.

इष्ट अर्जुनाचा सारथी होता. त्याने अर्जुनाचा रथ एका वाऱूस बांधून त्याला म्हटले—“अर्जुना, तू मागे नव्हाला होतास की भीष्म द्रोणासह सर्व कौरव सैन्याचा नाश करून टाकीन म्हणून. आतां आठव ते वचन. ते पथ करण्याची वेळ आली आहे.

ते वचन तिकडे, सुद्धा सेनेला भीष्माचार्य पाठीमागे रेंदीत जात आहेत. भीष्माचे हे स्वरूप पहा आणि त्याला तोंड देऊन आपले जखम पूर्ण करून द्यालव.”

“चल मग तिकडे. फिद आपला रथ त्या वाजूल.” अर्जुन म्हणाला. त्या नंतर जोड्याच वेळांच भीष्म व अर्जुन बांधे युद्ध सुरू झाले. अर्जुनाला पुढे सरसावलेल्या पाहून पांडव सेना पुन्हा नव्या दमाने युद्धास पुढे निघाली.

भीष्म निघताने लढत होता. आपल्या बाणांच्या ओघाने त्याने अर्जुनाला पुढे वेळ

दिले नाही. परंतु अर्जुनाने आपल्या कौशल्याने दोनदा भीष्माच्या हातांतील बाण तोडून टाकले. भीष्माला छुद्धां त्याचे कौतुक वाटले. ते म्हणाले—“शाबास अर्जुना! तुझ्यासारखा धनुर्धर तूच! चाहे दे. असेच पाहिजे” आणि त्याने जास्त त्वरेने बाण खेडण्यास आरंभ केला. इतकेच नव्हे तर त्याने कृष्ण गारभी असून छुद्धां त्याच्यावर बाण सोडण्यास सुरुवात केली.

भीष्माचा आवेश पाहून कृष्णाला वाटले, आजोवांच्या गुढे म्हणून अर्जुन थोडे मीत मीत युद्ध करीत आहे आणि असेच जर चालू

राहील तर युधिष्ठिराचे सैन्य थोडे संख्या-भ्रमणें तय होईल. त्याला वाढवण करून दिली पाहिजे की भीष्माला मारणे फार जकरी आहे आणि ते काम अर्जुनालाच केले पाहिजे. त्याला प्रत्यक्ष दिसत होते की पांडव सेना हरणाच्या शिकारीप्रमाणे मारली जात आहे. सात्यकी त्यांना पळवून जाण्यासाठी सांगत आहे आणि त्यांना वीर देऊन मारणे फिरवीत आहे.

कृष्ण रागांत होताच. तो म्हणाला—“सात्यकी, जे भिऊन पळवून जात आहेत त्यांना खुशाल जाऊ दे आणि ज्यांना पळवून

जाण्याची इच्छा आहे त्यांनाही जाऊ दे. सर्वेक्षण गेले तरी चालेल. मी एकदा भीष्म व द्रोण यांना मारून युधिष्ठिराला विजयश्री मिळवून देईन आणि त्याचा राज्याभिषेक करवून राजा, म्हणून घोषित करीन.” असे सांगून कृष्णाने तावातावाने हातांतील बाळाचा लफांग सोडून दिला. कायते सुरक्षित चक हातांर पेचून रथातून उडी मारून भीष्माकडे जाऊ लागला.

“कृष्णा, मार. तुझ्या हातून जर नव्या नरण आले तर माझे केवढे माय असे मी समजेन. त्यामुळे माझा दुहेरी फायदा आहे.

तो म्हणजे, मला इह लोक तर मिळेकच, परलोकाची प्राप्ति देखील होईल. मी धन्य होईन.” भीष्म व गितां शांतपणे कृष्णाला म्हणाला.

कृष्णाचा राग शांत झालेला नव्हता. तो रागांतच म्हणाला—“शुतान्या, तुझ्या-मुळेच हे पुढ होत आहे. आज दुर्योधनाचा जुला एवढा गुळका येव आहे, परंतु ज्या दिवशी दुर्योधनाने कपटाने पांडवांना शूतांत हारले तेव्हा त्याचा मंत्री असून सुद्धां तू त्याला शब्दाने तरी सांगितलेस! त्याला समजावण्याचा प्रयत्न केलास! आणि

समय, त्याने तुझे म्हणणे ऐकले नसते तर तेव्हाच का नाही त्याला सोडून गेल्यास !”

“आश्रितांचा तो परमादर करीत आला आहे.” भीष्माने उत्तर दिले.

“बाबूबाई म्हणजे न ऐकल्याने कंसाची काय शत झाली होती आठवत असेलच. अरे, जो राजा मार्गच्युत होता त्याला शिक्षा देणे गजेचे कर्तव्यच आहे.” कृष्णाने भीष्माकडे उत्तर दिले.

इतक्यांत अर्जुन रथावरून उतरून कृष्णाजवळ आला आणि त्याला जोराने आपल्या-कडे ओढून घेतले. परंतु कृष्ण आवेशाने त्याला दहा पावले ओढीत घेऊन गेला.

अर्जुनाने तसेच त्याला अडविले. म्हणाला-“शांत हो ! दुष्ट्याशिवाय आम्हां पांढऱ्यांना दुसरा कोणाचा आधार आहे ! मी आपल्याला भाड्या भावाची व मुलाची

शपथ घेऊन संगती काढी मी माझे वचन पूर्ण करीन. कौत्सांचा सगळ्या नाश करीन.”

कृष्ण श्रांत झाला व आपल्या रथांत येऊन बसला. अर्जुनहि त्याच्या पाठोपाठ आला व रथांत चढून सर्व शक्ति एकत्रित करून लागला. त्याने ऐंढ्याला सोडले, त्या रांगे सारी कौरव सेना देवनांप्रमाणे पटापट सरून पुढे लागली. भीष्मद्रोणादीना प्रलयकाळाची आठवण झाली. कौरव सैन्य हळू हळू रथांपाठवरून पाय काढू लागले.

संघाकालीं युद्ध संपल्यावर सर्व आपापल्या शिविरातडे गेले, परंतु ज्ञानाचा सर्वेक्षण आपापसांत अर्जुनाच्या शौर्याची स्तुति करीत चाळले होते. त्या दिवसाच्या युद्धांत अर्जुनाने कौरवांचे दहा हजार रथ, सातसहस्री कौरव नष्ट करून आपला पराक्रम दाखविला.

काशाचा किल्ला

[१०]

[अतिभवद पार कल्लु वीरवर्मा एका फळाच्या वाटेत पोचला. अंधार प्रदल्यताने तो एका झाडाच्या फांदीवर झोपला. अचता राक्षसी गरुड पक्ष्यांच्या रंगाने त्याच्या वाचले तो बाही पडला. पण दुदैवाने तो एका पक्ष्याच्या पंखावर बसला. तेथे राक्ष नाचिलेला अतिपक्षी आला व त्याने त्या गरुड पक्ष्यावरून कपाडिनीला उचलून जाण्यासाठी मरत बाधितली, त्यांनी मृत देण्याचे कडून केले. पुढे वावा.]

अभिप्रेत्याचे गरुड पक्ष्यांशी जे दोळ्यां झाले ते सारे पक्ष्यांची भाषा कळत बसल्याने जाण्याचे अग टळतीच व जीव धोक्यांत पडण्याची भीति राहणार नाही. हा तरी एक गमतीदार अनुभव आपल्याला मिळेल.

त्याचा आनंद गगनांत मावेनासा झाला. केव्हा उजाडते आहे आणि केव्हा हे पक्षी जर गुपीतपणे चिल्लून राहाले तर मी म्हणून करत आहेत असे झाले त्याला. होमर योजन फांदी तासांत उद्यायला मिळणार !

त्याच्या मनात कयाळिनीचा विचार देखील आल्याशिवाय राहिला नाही. तिला उचळत आपण्याचा वाट घातला आहे का या शंका, तें ? पण ती कोही इतकी मूर्ख नाही. या पक्ष्याच्या पंज्यात सांपडायला ? या पक्ष्यांना घेऊन ती काळसर्पाच्या स्वाधीन करील, झाले आणि त्याच्या तोंडात सांप दड्यावर कोण सुटणार ?

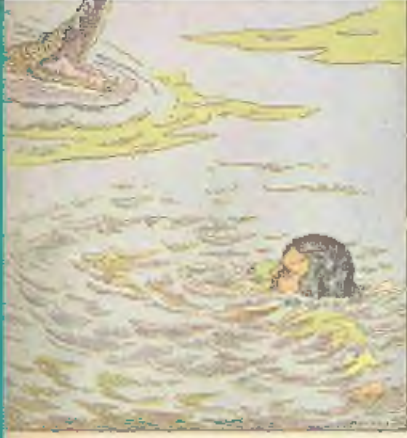
चंद्रवर्माच्या डोक्यात रात्रभर हेच विचार घेऊन होते. त्याला शोप आली नाही. पूर्वे दिशा फांकल्या आणि गरुड पक्ष्यांनी डोळे उघडले. एक विचित्र सण्टेचा आवाज

काढून ते ओरडले आणि एकदाच आपले पंख फडफडवून त्यांनी अकाशात उड्डाण केले. चंद्रवर्मा त्यांच्या पंखात खोल शिरून बसला होता म्हणून त्याला थोडी वारा काही क्षणत नव्हता. पक्षी उत्तर दिशेकडे उडत चालले आहेत हे पाहून त्याच्या मनाला समाधान वाटले. पाहता पाहता ते निरनैक पर्वत, दरी-खोरी, नद्या व जंगले पार करून एका डोंगराजवळ पोचले. त्यांच्या डोक्यावरून त्याला कळले की तोच डोंगर जेथे भांडिकाचा डोंगर आहे, आणि त्याला तर तेथेच जायनाचे होते.

व्या पक्ष्याच्या पंखात चंद्रवर्मा बसला था गडबडीत चंद्रवर्माच्या हाताची एकड होता त्याने दुसऱ्या पक्ष्याला असे म्हणत सैल झाली व ती तोंड सांवरता न आल्या- एकाएकी सुरकांडी मारली-“ मित्रा, पाहि- मुलें खाकी तळावात जाऊन पडला. लेस का ते सरोवर ? पहा, त्यात केवढी गरुड पक्ष्याला हे कळले देखील नाही कोठी एक दुसरी सारखी नगर आहे. मगारीने की त्याच्या पंखात पोण्णी बसले होते आणि मांस खाऊन किती दिवस झाले.” असे तळावात पडले. त्याची नजर फक्त मगरीवर नव्हत. भीतिमुळे कर्णोत्त चंद्रवर्माची नजर पण त्या मगरीवर होती. परंतु मगरीला गरुडांनी उचळत नेले आणि चंद्रवर्मा तळावात पडला. तळावात दुसरी नगर नसेल उचळत पुन्हा त्याने आकाशात उड्डाण केले. कशावरून ? ही धास्ती त्याच्या मनाला हे किती एका क्षणाधीनच पडले असोवें वाटत होती.

हे सर्व धडापळा फार वेळ लागला नाही. क्षणाधीत सर्व गोष्टी वडल्या खटले तरी चालेल. ती ताडाएवढी मगर. पण ती सुद्धा त्या राक्षसी गरुड पश्याच्या पंफ्यांत अख्खाय होऊन तडफडत होती. चंद्रवर्मा ते दृश्य पाहून रावला नाही. मयगीत होऊन त्याने डोळे पट मिटून ठेविले. सोल्ले उचलून पाहिले तेव्हा त्याला तळाबांतल्या मयरी घाबरून जाऊन आपापला जीव वांचविण्यासाठी पळत असलेल्या दिसल्या. त्याच्याकडे पाहण्यास एकाहि मयरीला वेळ नव्हता.

Fullscreen

127

X

◀

⌵

▶

22 / 86

चंद्रवर्मा ते दृश्य एक क्षणभंग पाहून नफला वसोळ. बंदर तो पाण्यांत बुडी मारून थोडा वेळ शांत पडून राहिला. पण पाण्यात बुडी मारून तो किती वेळ राहू शकणार! न्न घालेच लागले. वर येऊन पाहता तो मयरी वाट फुटेल तिकडे पळत येतलेल्या त्याला दिसल्या. पाण्यांत मोठमोठ्या लढा येत होण्या.

त्याने विचार केला, हे सर्व इथर कुपेनेच पडले. मी पाण्यात पडलो काय आणि या मयरी भिऊन पळत आहेत काय! नाहीतर खांती माझ्या अंगाचे खर्चक तोडून साह्य असते. परंतु फार वेळ तळाबांत पडून राहण्यांतहि अर्थ नाही. मयरी आता घाबरल्या असल्या तरी थोड्या वेळाने निघून त्यावर झाल्यावर त्या माझ्यावर चारी माझेही तडून पडतील. म्हणून शक्य तितक्या खबर किनासा वाटला पाहिजे. किनाऱ्यावर झाडी होती आणि त्यांत लपून जाऊन पुढचा मार्ग काढता येणे शक्य आहे.

किनासा सुपारे वडाचीच कुडारा होता. त्याला वाटत होते काहीही तरीच झाले. एकाएकी पाणी हळू उगरेले व एक मोठी मगर तोंड बासून त्याच्याकडे पोहोत वेळ असलेली त्याला दिसली.

चंद्रवर्मा भ्याला. काय करावे त्याला येवना. तो जेरावे ओरडला. पण त्याचा वचाय कदाचला तेथे कोण येणार! नाही, मला मराचघावे नाही, असा मनाचा निर्धार करून त्याने सारी शक्ति एकवटून पोहण्यास तुरुवात केली आणि एका मिनिटांत तो किनाऱ्यावर येऊन पोचला.

मयरीने त्याला धरण्याची शिकत केली. पण तिच्या हातची शिकार सुटली. तरी तिने किनाऱ्यावर येऊन काही अंतर चंद्रवर्माचा पाठलाग केला. पण चंद्रवर्मा इतक्या जोगने पळाला की तिच्या हातांत यापडला नाही. शेवटी निग्रश होऊन तो परतला.

चंद्रवर्मा धरण्यामुळे घाबरा टाकून होता. एता आताच्या खोदाला टेंकून त्याने थोडा वेळ दग घेतला. त्याला त्याच्या तळवारीची अडचण झाली. गरुड पश्याच्या पंफ्यांतून त्याला वयात असता मरून तर नाही पडली! त्याने आपल्या त्यानेला हात काढून पाहिला. तळवार थोडी बाहेर आली होती. क्व त्यानेतच होती. त्यानेत पणी मरले होते. ते त्याने पाहून टाकले आणि तळवार बाहेर काढून पुन्हा आत घेवली.

आतांपर्यंत नशिवाने मला मदतच केली आहे. शंभर शेंजनांचे अंतर कडाशिवाय मी पार करून आलो. तळाबांत पडलो पण मयरीचे भक्ष्य होण्यापासून मला नशिवाने वांचविले. आरंभरक्षणासाठी माझ्याजवळ ही जी एक तरुवार आहे. ती सुद्धा तळाबांत पडली नाही. अरे आता पुढले काय. तो उठून उभा राहिला. त्याने समोरची झाडी बाजूला साखून एकाही तो प्रवेश पाहिला. समोर दूर त्याला एक डोंगर दिसला. त्याचे शिखर निपुळते व ठंच होते, जणुकांही एकदा मोबराच कोणी उठला

आंदोलन

१३

आंदोलन

१३

करून ठेवला आहे. हिरकळ व झाडे-झुडपे पाहून त्याच्या मनाला फार आनंद झाला. पुरुष तो प्रदेश नैसर्गिक सौंदर्याच्या दृष्टीने रमणीक होता.

चालू पर्वतावर तो नानिक राहारा म्हाणावणाचा भी किली जवळ पोचला आहे त्याच्या. तो शैल आणावणाचा आहे मला. तो त्याच्या घरच्या देखाऱ्यात आहे, एका सापाच्या गळ्यात त्याने माखत ठेवला आहे. तो चोरून आणावणाचा आहे आणि त्या कपाळिनीला बावणाचा आहे. त्यानेतर तिच्या कपेने आपण सुटणार. आतापर्यंत सर्व ठीक

झाले. पण पुढे काय ? तो शैल आणावणाचा कसा ? आणि मिळण्यावर कपाळिनीला नेऊन बावणाचा कसा ?

त्याने एक कुत्तरा गोडला. कपाळिनीचा निरोप घेऊन तो निघाला तेव्हा त्याच्या समोर ते शंभर मैलांचे अंतर कापून वसें आवयावे हा प्रश्न होता. आता तो अनायास ते अंतर कापून आला होता. परंतु पुन्हा प्रश्न उभा होताच, शैल कसा मिळवावयाचा ?

या प्रश्नावर तो मनांतल्या मनांत उडारोह करीत असता एक संशेद्धर आवाज त्याला ऐकू आला. चंद्रवर्मा दबलून लाठ उभा राहिला. पुन्हा तो आवाज ऐकू आला. तो आवाज त्याच्या परंचवाचा होता. तो त्या अग्निपक्षाचा आवाज होता. गरुड पक्षाच्या पक्षात तो बसला असताना अग्नि पक्षी तेव्हा आला होता व त्याने वेतांगा व जातंगा अशाच प्रकारचा विचित्र आवाज केला होता. त्यावरून तो पक्षी जवळपास कोठे तरी असला पाहिजे हे त्याने ओळखले. तो जास्त शतके होऊन ऐकू लागला.

जावां जावप शंभराच्या पर्वताजवळ पोचले आहे ना गोष्टीची त्याला संकट राहिली नाही. आजूबाजूला त्या शंखाने

हेर निरमिळाळीं रुमे घेऊन हिंडत असणार. म्हाणून त्याच्या पासून आपल्याला दिवसा तरी काही शोका नाही. पण त्या शंखाने जाणखी हेर कोण आहेत कोण जाणे ?

चंद्रवर्मा काही वेळ हाच विचार करीत की पुढे जावे की नाही, बसला होता. नंतर तो धीर करून उठला. येणाऱ्या कल्पित

संकराची भीति बाळगून स्वस्थ बसण्यांत शहाणपण नाही. संकट आले की त्याला तोड देण्याचा मार्गहि निघेल. जसा विचित्र

पुतले. शोडभर पाणी प्याला व झाडावर चढून काही जावे तोडले आणि झाडे लागला. एका झाडावर चढून त्याने दिशेति घेतली. रात्र होऊन काळोख पडल्यावर पुढे जावयाचे त्याने मनाशी ठरविले. कारण काळोखांतच

जंगलाच्या पर्वतावर चढणे जास्त सोईचे व कमी शोकाचे होईल असे त्याला वाटले.

झाडावर पडल्या पडल्या त्याला दोन झोप लागली व त्याला स्वप्ने पण पडू लागली. सूर्य ऐन डोक्यावर आला तेव्हा देखील त्या झाडीत त्याला वन लागले नाही. म्हणून

नाही. चांगला काळोस पडल्यावर देखील तो शोधूनच होता.

रात्री एकाएकी त्याची झोप मोडली त्या वेळी दाढ फाळोस पडला होता. शेजारच्या तलावातून लाटांचा मंजुळ आवाज येत होता. वाऱ्यामुळे पानांचा झुलझुळाट ऐकू येत होता. तरी वातावरण शांतच होते.

त्याने विचार केला, 'घर तर झालेली दिसते आहे. पण आपण अग्निकारलेले कान पार पाडण्यास हीच वेळ बांधली आहे. होंगरावर नव्हत शंभूच्या पूजागृहात एवढां होकाराने तर पाडू या. असा विचार करून चंदवर्मा शाश्वत त्याची नंतरला. पक्षां आपली तलवार ठीक आहे की नाही पाहून येतली आणि निघाला.

काळोखात शाढा झुडपातून लपत छपत हो होमराच्या दिशेने काही अंतर वाढत गेला. कोठे तो अग्निपरी येतो का, हे पहात

तो एकक पांढले पुढे टाकत होता. त्याच्या कानांे कां कोणास टाकत त्या फाट्याची बांधी येतली होती. तोच आपल्या कामात प्रथम विर बाणकार आहे, असे त्याला वाटले. तो पक्षी येथे नसेल तर मी निविघ पणे शंभूच्या पूजागृहास्येत त्यास पोचू शकेन व काम उरकून करत येऊ शकेन.

चंदवर्मा होमराकडे जात असतां अचम्यात त्याला बोवाचे तरी कण्ठे ऐकू आले आणि त्यावरोभ त्याच्या कानावर "पक्षी" असे शब्द पडले. त्याचा विचार असेना स्वतःच्या कानावर, हा आपण तर त्या कपाळिनीचा आहे. ही हकडे वळी जाळीर राजे मरत पदार्था त्या अग्निप्याने सांगितल्याप्रमाणे खोसवरच ते कपाळिनीला उचलत येऊन आले वाटते. तो "कपाळिनी!" अशी म्हणत त्या वाळूने तो आवाज आता होता त्या दिशेने चालू लागला. (पुढे नाह.)

राजा लिअर

एवढां लिअर नांवाचा राजा ब्रिटनवर राज्य करीत असे. त्याला तीन मुली होत्या. मोठी मुलगी मानेरिल अल्बनीच्या संस्थानिकाला दिली होती. दुसरी रीगान कानेवालच्या संस्थानिकाला दिली होती आणि सर्वांत धाकटी कार्डोलिया अजून कुमारी होती. परंतु तिच्या बडिलींनी तिच्यासाठी दोन स्वळे सोजून ठेविली होती. एक फ्रान्स देशाचा राजा व दुसरा बर्गन्डीचा संस्थानिक.

राजा ऐशी वर्षांचा झाला. त्याला समोर मृत्यू दिसू लागला. आपला जात बरेवसा नाही असे वाटून आपले राज्य तिघी मुलींवा बांटून देऊन आपण विरानि घ्यावी असे त्याने ठरविले. एके दिवशी मुलींना बोलावून म्हणाला—“मुलींनो, मी आपला दंड झालो आहे. तेव्हां मी राज्याची वांटणी करून मी बोकळा होणार आहे.

पण ज्या प्रमाणात तुमचे माझावर प्रेम आहे त्या प्रमाणात मी त्याची वांटणी करणार आहे.”

हे ऐकतांच मोठी वहीण पुढे झाली आणि म्हणाली—“बाबा! तुमच्यावर माझे किती प्रेम आहे म्याचे वर्णन करावयास माझ्याजवळ शब्दच नाहीत. तुम्ही मला पाणाहूनहि वास्त पिय आहात.” आपल्या लाडक्या लेकीच्या तोंडून निघालेले शब्द ऐकून पिता आनंदला. त्याने आपल्या राज्याचा तिसरा भाग देऊन टाकला.

त्या नंतर दुसरी मुलगी रीगान म्हणाली—“दुसऱ्या कोणापेक्षाहि माझे वास्त प्रेम आहे तुमच्यावर. तुमच्या सुखांतच मला आनंद आहे.” तिच्या सांगण्यावर सुद्धां भाय सुश झाला आणि तिला स्वाने वांटणी करून मी बोकळा होणार आहे. आपल्या राज्यातील तिसरा भाग दिला.

Fullscreen

127

X

◀

▶

28 / 86

“बाबा, उगाच काही! वढाया मारून मला आपली किंवा माझी स्वतःची फसवणूक करून घ्यावयाची नाही. माझ्या प्रेमात पतीचा वांटा येईल ना बरोबरीने! किंबहुना नास्तब! काय, ताई आकांच्या प्रेमात पतीचा वांटा नसेल! खरोखरच त्यांचे हुसकावरेन असीम प्रेम असते तर त्यांनी लस करवावाच नवो होतें.” काहीलिया म्हणाली.

काहीलियाचे आपल्या पितावर खरोखरच होवी बहिष्कारां जास्त प्रेम होते. पण तिच्या सोटी कुमारीची नको होती. राज्याच्या हिंसासाठी बापाला फंसवणे तिच्या भोवले नाही. परंतु राजाकडे तिचा नाच समजला नाही. त्याला तिचा फार राग आला. त्या रागात त्याने आपले राज्य दोघी मोठ्या मुलींना वांटून दिले.

त्याने सर दरबारांत राज्याची, जविकारी बर्गची, त्याच प्रमाणे नोकरांचाकरांची, आयादायांची वांटणी केली. म्हणाला— “आतां मी नांवापुरताच राजा. सर्व राज्य आ दोघींचे. मला फक्त शंभर नोकर पुरतील आणि मी पाळी पाळीने मुलीकडे राहाणार. मी जिच्याकडे असेन तिने माझा व माझ्या नोकरांचा सर्व सांभावा.” आणि अनेक

म्हणाला—“काहीलिया माझी मुलगी नाही व मी तिचा बाप नाही.”

राजाचे हे काम बरनारांत कोणालाच आवडले नाही. परंतु राजासमोर बोळण्याची कोणाची छती होईना. त्यांत केन्हा राजा होता. तो उठला व राजाच्या घोरणाचा त्याने विरोध केला. त्यावर राजा संतापून म्हणाला—“मला विरोध करतोस! माझ्या राज्यांतून चालला हो. पांच दिवसांच्या त्यांत येथून निघून जा आणि जर का कोठे कोणाच्या बजेस फडलास तर डोकेंच उडवीन जुने.” निजारा केन्हा राजा लाठी मान धाळत निघत गेला.

त्यानंतर काहीलियासाठी नियोजित वारांना बोलावून राजाने विचारले की आतां काहीलियाशी लक्ष करण्यास कोण तयार आहे! शास्त्र वर्गदीचा संस्थानिक म्हणाला— “मी तो विचार सोडला आहे.” फारसचा राजा मात्र खुशीने तयार झाला. तो तिच्या स्वाट व सत्य वचनावर खुश झाला होता. पुढे फारसला जाते वेळी तो आपल्या बहिष्कारांना म्हणाली—“आपल्या बहिष्कार हावडलेले प्रेम घेवटपटत जिमवा.” आणि ती आपल्या नवव्याचरोकर निघून गेली.

त्यानंतर आपली स्तुति ऐकण्यास उखुक झालेले राजाचे मन बाणसी स्तुति ऐकण्यासाठी तिसऱ्या मुलीकडे वळले. ती म्हणाला—“आपल्या ओठ्ठा पिलाचे बाय म्हणणे आहे!”

काहीलिया म्हणाली—“काय सांगू! मुलीचे पितावर जितके प्रेम असावयास पाहिजे तितके प्रेम आहे माझे आपल्यावर. बापेला वास्तविक नाही आणि कमीपण नाही.”

“तुला लक्षात चिंत्ता असेल तर तुला खरोखरच काही मिळणार नाही.” छिन्न राजाने रागाने सांगितले.

आपल्या राज्याची वांटणी केल्यावर राजा आपल्या नोकरांसह वडील मुलीकडे रहावयास गेला. पहिले काही दिवस आनंदाने खुशीत गेले. परंतु महिना होतो न होतो तोच गानेरिकेचे खरे रूप विरू लागले. त्या बडिलांनी तिच्या राज्य दिले त्यांचे दर्शन देखील लोकोसे वाटू लागले. तो काही तिच्याशी बोडू बगरा तर ती तेथून उठून जात असे. तिच्या डोळ्यांत राजाचे शंभर नोकर लहरे लागले. आतां ते वाहून नोकर लुटून त्यापनाचे वागू लागले, हे सर्व राजाकडे अगदीं लक्ष झाले.

चांदोबा

चांदोबा

केन्ट राजाला राज्यांतून हाकडून दिलें होतें. तरी तो वेश पालून राजाच्या जवळ-पासच रहात असे. त्याला राजाची फार फौज आली. त्यानें वेष्ट पालून ताच बदलत राजाची सेना पत्राच्याचो निग्रह केला आणि आपली कल्पना अमलांतहि आणली. तो नेहमी राजाच्या मोवती मोवती असे. राजाशीं कोण कस वागतो बाकडे तो लक्ष ठेवीं केन्ट राजाप्रमाणें राजाचा विदूषकपण राजाची सेवा चाकरी करी. हेंसत हेंसत राजाच्या विक्षिप्तपणाची तो बघा करी व त्याचें मनोरंजन करी.

राजाचो लक्ष्मण राजाचो जवळच नसे. तिनें एक दिवस आपल्या बड्ड्यांना विचारलें "बाबा, तुम्हांला एवढी नाक माणसें कशासाठी पाहिजेत ? ह्या मर्वांश मिजास रत्नगोंच कटीण शालें आहे."

आपल्या भुडीचें बोलणें ऐकून राजाच्या राग आल्ल. आपण दिल्लें अर्थें राज्य घेऊन सुद्धां तिच्या मनांत असा विचार यावा. संतापाच्या भरांत तो आपल्या सुडीला वाटेक तशें बोलला आणि शेवटीं तो येथे खणवर सुद्धां राहात नाहीं म्हणून मागून तो तिच्या घरांतून बाहेर पडला.

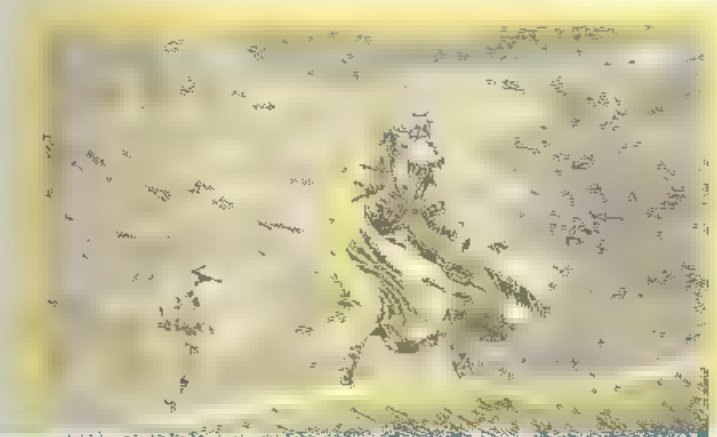
राजाच्या नोक्यांत केन्टचा मांडलीक होय. त्यानें पुढें जाऊन राजाची दुसरी सुडी रीगान हिला राजा येत असल्याची सूचना दिली. तो तेथें पोहोचला तेन्ना गानेरिकनें पाठविलेला भाणूसहि तेथें आलेला होता. अर्जांतून त्यानें राजा बहिणीच्या घरांत राजा पाकड्या घेवपाकडे कां येत आहे हा निर्गोप सोंगता हाता.

केन्ट राजास सगल्या गोष्टींची कल्पना त्या नोकराचे व त्याचे गानेरीलाच्या दिसले. "माझे जांवई व मुक्करी कांटे घरांत एकठां फार मोटे भोवण शालें

हीन. लावेळीं त्या नोकराची एकदां हजेरी घेतली पेसी होती आतां सुद्धां त्याला पुढें आलेला पाहून त्याच्या तळणयाची आग मस्तकापर्यंत पोहोचली. म्हणून आतांहि त्यानें त्याचा खूब समाचार घेतला. त्याची मागमारी चालली असतां रीगाननें त्याला पाहिलें व केन्टच्या राजाकडे केंद करविलें.

राजा रीगानच्या घरी आला. येतांच आपल्या नोकराकडे केंद केल्ले त्याला आपल्या नोकराकडे केंद केल्ले त्याला दिसले. "माझे जांवई व मुक्करी कांटे घरांत एकठां फार मोटे भोवण शालें

त्या दिवशी राजा आपल्या मित्रांच्या बरोबर दळहाताळा घाम येईपर्यंत खेळला. त्यानंतर वैषाणें राजाच्या स्वच्छ पांरांशी आंघोळ घातली आणि त्याला झोपवून तो निवून गेला.

धोव्या वेळानें राजाची झोप मोडली तो अंथरुणावर उठून बसला आणि आपल्या शरिराकडे पाहूं लागला. त्याला आश्चर्य वाटलें. त्याच्या शरिरावरील रोग संपूर्ण नाहीसा झाला होता.

दुसरे दिवशीं वैद्य समाचाराला आला त्यावेळीं तो दरबारांत बसला होता. त्याला

पाहतांच राजानें त्याला विटी मारून व माणक्या झोजारीच बसवून घेतलें. त्यानंतर राजा मोठमोठे नजराणे देऊन त्याचा भत्कार केला.

राजानें भर दरबारांत मन मग्न होऊन स्तुति केली. तो म्हणाला—“आज वैद्यकशास्त्राच्या प्रमाणें दुसरा कोणी वैद्य साजरा नाही. मिळणें कठीण झालीं किती प्राज्ञा वेदांत आणि तें मुझा शरिराला कशें ठीक करिता माझा आजार बरा केला, असा प्रश्न एकच उत्तर आहे.” आता वैद्यसासन राजा रोष दरबारांत स्थायी स्तुति करीत आहे.

राजाचें हें वर्तन मंत्र्याला आवडलें नाहीं. म्हणून त्यानें वैद्य स्वयंसेवा करून घ्यावयाची प्रयत्न केला. एके दिवशीं त्यानें राजाच्या एकासांत गांठले. मंत्र्यानें म्हणजे राजा, वैद्यराजानें साधल्याला सागरांत टाकलें हें खरें आहे. आपण याच आचार केल्यांत हेंहि ठीकच आहे त्याच पध्दतीं होश्यावर नदरणीं बरे नाही.

“पोटांत दुखू लागले बघतें, पयान हतक्या थोड्या वेळांत मला तरे कसे येतील फौजदारी नको करू तर काय करू.” राजा म्हणाला.

कादोवा

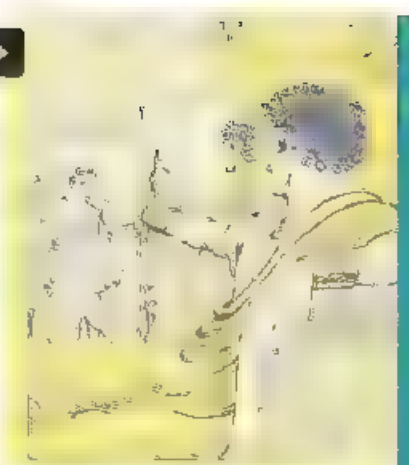
मंत्र्यानें तो तुर हद्दीनें विचार कराला. राजाचा काम मर्यादेबरोबर होता कामा लागत नव्हतं. त्यानें वैद्य साहेब याच्या मित्रांनाही तेंपरी पाहिले जाहेंत व तेंपरी तें वैद्य शकतो त्याप्रमाणें एका क्षणांत तो कागदावर आजार उल्लेख करू शकतो असे तेंपरी तर भवुष्याला मारुन टाकून पाहिल्यानें करू शकतो” मंत्री म्हणाला, “हें सर्व झाले मग तुझे म्हणणें तरी काय आहे? स्पष्टपणे सांग तरी.” राजानें यत्नांतले.

माझे मत जर विचाराल तर आपल्या मनात तेंचें दोकें उडवून टाका.” मंत्र्यानें सांगितलें.

“ठीक आहे, तुझे म्हणणें पटतें मला.” मंत्र्यानें म्हणजे राजानें वैद्याला बोलावणें पाठविलें. राजाच्या आठवण फाडलीत, काय भत्ता आहे!” वैषाणें विचारलें.

“विशेष काही माही. तुजें होकें उडवून मलाच्यामात्रा तुला बोलाविलें आहे.” राजानें सांगितलें.

वैद्याला राजाचें म्हणणें ऐकून घकाच झाला. “मी काय जपराय केला?” त्यानें विचारलें.

“मला गुप्त हेराच्याकडून समजलें आहे कीं तूं मला मारुन टाकण्यासाठीं जाला आहेस. म्हणून मीच पहिला बार करतो आहे, हो तयार मरणाला, जसे मांगून राजानें मारक्यांना बोलाविलें.

“मला वाटतें, कोणी तरी आपले स्थान भाले आहेत. ठीक आहे. कोणत्या बा कोणत्या क्षणाला मरण हें श्रावच जाहें खोना. मी तयार आहे पण मला एकाच गोष्टीचें वाईट वाटतें आहे. माझ्या घरांत एका वैद्यकीचा प्रश्न आहे मी तो प्रश्न माझी आठवण म्हणून आपणांस देऊं इच्छितो

त्यांत पुष्पाळन चौपडीचे रहस्यपूर्ण वर्णन भरलेले आहे. एवढेच काय माझे डोळे उघडल्यानंतर सुद्धा आपण त्याचा कवून करू शकू शकाल, याचे गूढ सुद्धा त्यात सांगितलेले आहे.” वैद्य म्हणाला

तो प्रेम पाहाण्याची राजाला फार इच्छा झाली. त्याने ताबडतोब आपल्या नोकरीना पाठवून वैद्याच्या घरातील सर्व पुस्तके आणविली. त्या पुस्तकांतील एका पुस्तकाफांदे मोठ दाखवून वैद्य म्हणाला “हेन ते पुस्तक, त्यांत आणगास भरीव माहिती मिळेल”

बाई बाईने राजा पाने उलटण्याचा प्रयत्न करू लागला, परंतु पाने एकमेकांबाबत चिकटलेली असल्यामुळे राजा भवूनभवून जिभेवर चोट ठेवून त्या चौकसर चोटाने पाने उलटवीत होता काही पाने उलटल्यानंतर राजा म्हणाला-“हे काय! ही सर्व पाने तर अगदी कोरी आहेत”

महोदजी उठून गेला आणि त्याने पुन्हा तीन ओळी विहिरेल्या आडवातून वेगळे म्हणाला.

तीन चार पाव आणखी चढून झालाच होताच तो राजा एकदम स्वतः उठून काय झाले ते पाहाण्यासाठी सर्वे नव बायल तोंपर्यंत राजाचा प्राण निवून गेल होता राजाच्या मृत्यूचे कारण होवता आल्या होवटी समजले की चिकटलेल्या पानात विष हाकले होते. ती चिकटलेल्या पाने उलटण्यासाठी राजा तोंडात हात ठेवून होता. त्यामुळे त्या कागदातून त्याचवेळी विष त्याच्या पोटात गेले व त्याचा मरण पावला.

राजा मेल्याच्या दुःखावरून तो राजा कृतज्ञ बनला. त्याचा योग्य नाव न ठरल्या त्याला मिळाला. म्हणूनच त्या ‘कमाली’ तसे भरावे.”

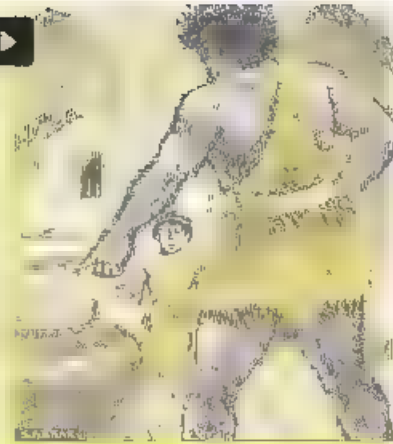
पुष्पाळन वाटात पुष्कळ तहान तहान टेकड्या राहून त्यातील एका टेकडीचे नांव भुताची टेकडी असे पडले आहे. धनगर गुराक्षी आपला जतावर आजूबाजूच्या टेकड्यांवर नेम नमन परंतु त्या टेकडीवर कोणासहि जाऊन देत नमत कारण जो कोणी त्यावर जात असे तो कधी परतून येत नसे

ज्या भुताक्षीच्या टेकडीवर एक मोठा गांवचा कळप राहात असे सकाळी सूर्योदय होण्याचे त्या गाई गोठ्यातून बाहेर येऊन घरात असत व मध्याह्न होतानाच गुराक्षीने वळवून घेऊन घराकडे पातळ असून याच्या राखीवर वगैरे काही गुराक्षी दिवस नम त्या गाईना चारा पाणी कोण देतो त्यानेच कोण फातो, दूध कोण काढतो, त्याला कोणाकडे काहीच पत्ता नव्हता. गुराक्षीच्या टेकडीवर जेथे मोठा होता

तेथे जवळच एक शोपडी होती रोज संध्याकाळी त्या शोपडीतून घर निघत असे. ते पाहून तेथे कोणी तरी असले पाहिजे, असा दाट संशय येई. परंतु त्या ठिकाणी कधी कोणाकडे मनुष्याचे दर्शन झाले नाही.

सत्यपाळ भुरगो होता. नवीनच तो त्या गांवात आला होता. लोकांच्या तोंडून त्याने त्या टेकडीची कहाणी ऐकली आणि रोज ऐकत होता. त्याने स्वतः त्या टेकडीचे बारंबार निरीक्षण केले होते तेथे चरणाच्या गाईनाहि तो न्याहाळून पाहत असे. त्या टेकडीवर काय आहे हे स्वतः जाऊन पाहाण्याची त्याला फार उत्सुकता वाटे लागली. तो धुळ्या साहसी असल्यामुळे टेकडीची पाहाणी करण्याचा त्याचा ठरसाद रोजच्यारोज दाखत घेई. त्याच्या मित्रांनी

त्याला पुष्कळ समजावून सांगितलें, म्हणाले-
 “अरे कशाचा प्राण धोक्यांत घालतोस ?
 त्यांतून तुला कायपैच असेल तर होमराबर
 जा. पण त्या गोळ्यांत किंवा त्या शोपडींत
 जाऊ नकोस तेथपर्यंत पोहोचलेल्याची गति
 काय होते माहीत आहे ना ?”
 सत्यपाल खंबीर मनाचा होता त्यानें
 तेव्हा जणव्याच अभय केलें आणि डोंगर
 गेल्याहि तेव्हाच होमराबर त्याला तर्फें
 मित्रांपेस वंग जावोन दिवाळें लाडो वगैरे
 कामांत भरवून घरी येवले तेव्हा को
 अमाळ थकाळें असावया त्कु झाल्या साहजिक.

तो सरळ शोपडीच्या रांगेत
 शमवी शोपडीवरून जावेंपर्यंत येऊन
 उडविलें नाहीं. शोपडीच्या दरवाज्याकडे
 त्यानें अंत डोकावून पाहिलें. आंत मगान
 पाहून तेथें कोणी तरी राहात असावें
 त्याला वाटलें. त्यानें दार ओठावले कोणी
 वालें नाहीं. म्हणून त्यानें हांकां माझ्या-
 “आंत कोण आहे ?” त्यानें विचारलें.
 दोनदा तीनदा हांकां मारून पाहिल्या. पण
 आतून कोणी न आल्यात ना आंत दोरला
 तेथें एक वृद्ध माणूस येतसे तो त्या
 कोठो मोठा खालें आतून विचारेण हातो
 सत्यपालनें पाहिलें त्यातून माणूस तो
 “तुम्हाला काय म्हणत आहे ?” ते पाहून
 त्याला जणव्या वाटलें कीं येथे नवें कांहीं
 तरी राहात आहे. बाहेर गेला असेल. येईल
 थोड्या वेळानें म्हणून तो त्या खाटेवर
 आडवा झाला
 साड्याच वेळानें सत्यपालनें दार कोणी
 “तुम्हाला काय म्हणत आहे ?” ते पाहून
 त्याला जणव्या वाटलें कीं येथे नवें कांहीं
 तरी राहात आहे. बाहेर गेला असेल. येईल
 थोड्या वेळानें म्हणून तो त्या खाटेवर
 आडवा झाला

‘मागेवर तज्जल्ले च्यामटें मळी
 त्याचकडे लक्ष ठेवून आहे का ?’ सत्यपाल
 ने पाहिलें.
 मग सत्यपालनें वेळीं म्हणाले
 “बरे, जेवावयास उठ.”
 त्या सुताला पाहून दुसरा कोणी पावरा-
 थ्याचा. पण सत्यपाल धीरचा होता.
 म्हणाला “मेहनत काणारानें खावें. मी
 कांही भुजतव कोला नवें.”
 मग कांहीहि न बोलतां भुजानें अन्न
 घेतलें तेव्हाच श्यापांनीं ते खाऊन बट्टे केलें
 मग भुजानें कुजळ फावडें सत्यपालच्या
 हातानें देऊन “माझ्याबरोबर त्या दुसऱ्या
 कोणीला खरें म्हणून सांगितलें.”
 “तुम्हाला कांहीहि भोजन झालें ना ?”
 मग मी कशाच्या कोठो ? म्हणत चला
 सत्यपाल म्हणाला.
 स्वतःच कुजळ फावडें हातांत घेऊन मूत
 म्हणाले-“बरे माझ्या बरोबर.”
 मग हुंटे हो मी पाहिले वें
 सत्यपाल म्हणाला
 तेव्हाच त्याच्याच पट्टीच्या मज्ज्यावर
 बट्टे एक टिकणां जेवण दाखवून घेई
 मग म्हणून भुजानें कायलें

“मी तेथें कांही सुखां पुरवून ठेवले
 नाहीं. मग मला खणव्याची तरी काय
 गरज ?” सत्यपाल म्हणाला
 भुजानें स्वतःच तेथें लपलें. तेव्हां त्यांना
 एक मोठा हुंटा दिसला. “काढ वर हा
 हुंटा.” भुजानें बाजू विली.
 “मी जर हा हुंटा लक्षांत पुरवून असता
 मग चव्हात र काढला असता मी ना
 दुरासा नाहीं म्हणून मी शोधून काढणार
 नाहीं. सत्यपाल पिटाईत म्हणाला
 भुजानेंच ना कोण वर काढून फडोवून
 पावलेना. ‘ह. थोडें आकण भुज म्हण

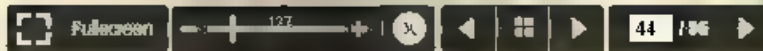
शंकराणि भूतानि च कादले त्वत् सोम्या
या मोहोपा मालेन्य होत्या, सुतावे त्या
सर्व जमनीवर ओतून त्याचे तीन दीग केलें
■ सत्यपालला म्हणाला- "साग, बायला
कोणता दीग तुझा? बरोबर समितिलेक तर
तुझा फायदा होईल आणि मी पण चापमुक्त
राउन जर बरेचर पाहिजे ते दुर्दैव तर
तुझे मर्म करून टाकावं आणि मूल येथे न
कारज घेतल्याने ।।१५॥२४॥ तरीहीन असे
मी आहे न ना ठाळ तर हावीट एक हस्मा
तुझा दुगा गरीब शोकचा निषंग ही
मालेन्य गुग्रा प्राच्छ भद्राक्ष्णा अने
हे तीन वाटे आहेत."

तो पुरुष म्हणाला - पृथ्वी हा
 धारण करणारा आहे, मी ज्ञान
 हा होतार, हा माई, हे धन, हे सर्व अन्नातून
 आहे, असे म्हणत तो पुरुष निघून गला
 सत्यवान पाहून तेथे यक्षा भुजग्या
 हा राक्षस तिथेच पडून झाला राक्षस
 - जेना धार्यशी नाते राखून या राक्षस
 पदचोरी सर्व लकींगत क्रीडा भुजग्या
 यज्ञ करून आणतली

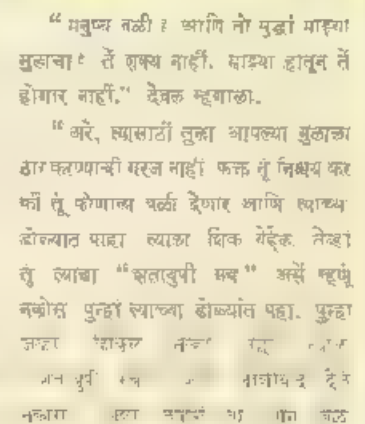
त्या तसेच सत्यमेव जयते अन्तर्गत या गाथाच्या
प्रमाणे जगाची व्यवस्था केली व जगात
सुखाने त्या होमावर राहू लागला. तेव्हा
पाम्बू त्या टेकडीला लोक सुताची श्रम
न म्हणता 'सत्याची टेकडी' म्हणू लागला.

A black and white photograph of a woman in a dark, patterned dress, leaning forward and looking down at a large, light-colored, curved object, possibly a piece of wood or a large bone, which she is holding or examining. The background is dark and textured.

वेताळाच्या गोष्टी

[illegible]

"साक्षात् एकच उपाय आहे आणि तो
सर्वत्र वापरला सकारणरी होणा "वाचा
मो. ७ ५ ४ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ०
- २२५ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ०

प्रांद्दीना

शिकल व त्यानेवर ती तुझा मुलात राहणार नाही. पण तुम्ही गाय माच वांचेल. हें तुला वाटलें तर कर."

देवल विचारांत पडला. काय करावें त्याला सुचेना. आपल्या गाईला पाहताच त्याला वाटलें आपल्या पहिल्या बायकांनंच निला एखाडले असावें भग्न क्षामाठी पहिल्या बायकांच्या मुलाचा कळी देणेंच वरें. तिच्यासाठी हिच्या मुलांना कें भागवें. हिच्या प्रायश्चित्त कथासाठी.

देवलनें मन कायच मात्स्य झालें हो, ना, करतां करत नां त्यानें आनंदाचा बळी

दण्याचें म्हणिलें. परंतु त्याचा धर्मगुरु त्यात तयार झालें, परंतु त्याचा धर्मगुरु त्यात होईना कारण आनंद त्याचा धर्मगुरु आणि त्याची आई वाळ्या वंतर यत्ना त्यानें त्याला लाड्यांत बांदविलें. रोडिणीनें सुद्धा त्याच्या प्रेमांत भरच ना. त्याचें मन गाईत व मुलांत पांगळ्या पोटाळतां एकदां स्थिर झालें तो मनांत म्हणाळा 'गाय सरते आहे ती मरू दे आपण त्याला काय करणार.

भरांत शिरतांच आजारी असलेली गाय त्याच्याकडे केंविलचाणीं मुदा कळव घेतान

नभलेकी दिसली पुन्हां त्याचें मन डळमळलें.

आपल्या मुलाचा कळी देलून जर गाईचा बाण कांचत असेल तर वांचविला पाहिजे.

घोळ्या वेळांत तिन्हीं मुले खेळून वागडून वेळण्यात घरांत आलीं, देवलनें आनंदला. जवळ बोलाविलें, त्यानें त्याच्या डोक्यांत पाहिलें, आनंद शिकला. पण देवलनें "शतायुषी भव" वसें विषेवर येऊं सुद्धा म्हटलें नाहीं. मग पुन्हां त्याचा डोक्यांत पाहिलें पुन्हां आनंदला त्याच आली. सा वेळींह ती काहीं

देवलच्या मनांत भीति वाटूं लागली.

त्याला वाटलें कीं आपण पुन्हां सुद्धा जर त्याला बाधीबांद दिला नाहीं तर आपण त्याला मारल्यासारखें होईल. तरी पण त्यानें आपलें मन बट्ट केळें आणि पुन्हां त्याच्या डोक्यांत निरखून पाहिलें. आनंद त्याहि वेळीं शिकला. बाप शक्य होवा.

त्याच वेळीं नेमकी राहिली तेवें आली आणि शिकेचा आवाज ऐकून 'शतायुषी' म्हणाळी ती आपल्या नवऱ्याला म्हणाली "हा तीन वेळां शिकला पण एकदां सुद्धा त्याला 'शतायुषी भव' म्हणाय नाहींत."

पेहानला करेन, तू कांहीं काळजी करे.
नकोस.^{३३} दाबवीर म्हणाला.

मंत्रावर विभ्राम ठेवून धर्माला आपल्या
गाडी रोखा. हो ज्ञानाचा दानवागमन हंड्याचें
होतें गान्धूच सर्व सोंजें विकून टाफळें,
आपल्या मित्राला त्या विपयी नव्हों काळविलें
सुद्धा नाहीं, धर्मालाचें अरेज दिवस वाढ
पाहिली, पण त्याचा पत्ता नाहीं. म्हणून
तो स्वतः त्याला भेटून येण्यासाठी निघाल.

धर्मलाल पट्टर दिवसानीं सेठज्यामुलें इका-
इच्छा विकळच्या रूप गण्या झाल्या. परंतु त्या
हळ्याचिगरीं दानवीगनं एक शब्दहि काढला

नाही शिवरं बाललनंद विषय आदल
मृगाला "हो, त्या हंखाचं नात्र झाल
कोणच्या भातचा निघाला तो जेवण

“हो । मी विमरलीच ती . ए मी
तेव्हाच संगितलें माही त्यात . न नहा
अणून सागान वातलायिग दस धनधन
पागी पागी ल ०० इतक्या ते संगितले

नाहें हनीर परच भाल्लकरा हाथीन कज व
 अस मुळीच ताडी आणि म्हाभुषण कर व
 डर भस्मनी पर नमस्त न. जे उ लवचित
 आपून व भविरी मर्मा पण त्याने ने
 बोहीच केले नाही. एण उ पळ्याळ मय
 वाड मयज व ते पर त्याने दानही न
 कळे विले नाही. दो म्हणाल 'भेह म
 वरच का निघाली ती सारी मळ वा.
 होने धनेल न्हाण."

व्या दिवशी दानवीराकडचा पादुगावर
 श्रेष्ठ बर्माला आपल्या गावठ्याच्या
 निघाला. जाताना तो म्हणजे नवरा
 आपल्या गावांत सुक्या बार्मीतीस अनेक
 झलेले आहेत आणि त्या स्थान
 येथे भूक पेटे मग गाव व पुनः
 हे जो राज्य वगळ पाहिले अतः दिवसीने

इस प्रकार, १३ म्हाणून दानवीरानें आपल्या मुलांना धर्मशास्त्र बरोबर पाठवून दिले.

तुम अक्षतां वाटेंत स्थानां माकडे दिसलीं.
तां पणण्यांत, सुल्ल बाबलीं, भुजांना माकडे
फार वाचवताना म्हणून प्रकृत माणसांचा
दाने दिले वरी अक्षतां तू

अग्राणी चमत्कान् ह्योनी तां भरी अग्राणी
 ज्ञानं मन्त्राणां भवति अग्राणी धर्मज्ञानम्
 यः भूयः स भवति स भवति स भवति स भवति
 अग्राणी भवति स भवति स भवति स भवति

मिना अत्यंत हीर शब्दत मंड्या गी

नागेत जात तेव्हा शाहाबाखी फळे जाणवत
इतकी गर्म होत असत की खांना घसतून
भान राहात नसे. नागेंनून परत येतांना
साफाबंद्यासाठी फळे जाणवताना मात्र ती
येथून नगान

काहं नमः शैव आरान् विदुषां धर्मज्ञी
सूक्ति आमुखा ज्ञाली नोपे मय , नि

योग त्या आपल्या दैत्य नि भेद्ययाचे ह्मण
 शास्त्रां ह्मण त्यांत मी अमक्या त्रयशांत रा
 म ह्मण त्यांच्याला कटवित त्या त्रयशा
 मन्त्रां म्मण त्या त्या दैत्यां तसे त्याने

मुग्या एकाच वाहळांत निरनिगाळप मागून शातपणें जीवनस्थापन करीत येतल्ल्या ओडळ्यात.

मुग्यांना दोन पेटें असतात. एका पेटांत खाल्लें अन्न पचतें. सुसरें, सरें पाहिलें तर पेटच नव्हें. त्यांतलें अन्न सभाजाला पाचतें. पाहुण्यांना अन्न देण्याची वेळ आली म्हणजे मुग्या स्वतःच्या पिळांची खुळां धवीं करीत माहतात. पिळांना अन्न न घेतां त्या पाहुण्यांना वेडात.

आपण दुधासाठीं जशा गाईं भुरें ठेवितों तशाच मुग्यां इश्यांत गाईं पाळटात. मुग्याचें माहणें जणजे माहोच्य. मुग्यांत माहणारें आणि त्याच्योच रसायन रसायन तर तन्हेचो हजतल मुग्यां वा किच्याना तेलुशासंगी माहो करताना वा उरयत तें हड्याचें अन्न तूंत घेतल्ल्या रसायनां मोल जे गांयचें गेडें जाल्लें त्या जे पाने जाहार म्हणून उण्योमी पडतो. उण्योच्योत इश्यांत रसायनां सल्ले म्हणून मुग्यां मागल्या वा हेला माहार विठुळें वाडत रावतां ते उणें जातात.

“ जेरी ” मराठी म्हणून तळीळें म्हणची एक विनंती जाल्ले अशें या पानांत साफलें

वर करून माहतात. आं मुग्या इतर किच्या वा जणें प्रथम “ कार्वा ” म्हणजे अली किवा मुखावेल्याचेंच म्हणजे कोड अवयवेंत जाळें लागल्या म्हणजे आपल्या चासीचाळूळ एका तन्हेच्या चिकट भाग्याचें घेवन करून वेळ जायतात. अशा तन्हेचें पानें चिकटून एक पानाचें दोकळ इशें होतें. त्यांत वा मुग्या राहूं लागतात. वा विपीं मुग्या रंगाच्या असतात व रंगाच्या पानांत हिरवट माहतात.

जगाचा भडका उडविणाऱ्या काळ मुग्या सारक्या मुग्यांची एक जात आहे. या नेहमीं एकत्र चिलगूनच आस्त्रांत फिरतात आनी पाण्याची शक्ति नयनें इराचें जालां आनी फेलावल्या ‘ गजो ’ त्या व पिल्यांत सधें रुखा वंछवणाऱ्याचें चारों वांगूळें वळत नयनांत ये वामिनींकडे किन्नर आहूतचुकड तेंगून आवाज येत येतात.

राक्षस मुग्या

हृदयांत ये वंछां मुग्यां नम्य मगाळ्या गांय गांय ‘ पक्षम पुंय ’ म्हणतात त्या आसार करून साफलें म्हण्टाताना वा मुग्यांना एका कांवाला वड पसतना दुसऱ्या गजालीं पोराना दित खा तांणी

असत. आं मुग्या जास्त करून उण्या प्रवेदानांत माहतात. त्यां कयांच गीतीं आहेंत. कादीं अजदीं उडताना जसताना नर साहो वंछाचें म्हणून म्हणताना हज नोव्या खेळ नमनांत

शान्तिस्थाम च ध्या मुग्यांत वनीं म्हणटात. ध्या तुनी राक्षस मुग्यांत तथीस लोक फार वावगतात. म्हणून कांवाला वर लाक खेच साडून दिवून जाताना त्या शाल्या लानां जसताना शाहून माहतां गांय मुग्यां दाखण असें म्हणताना म्हणताना गांय वागपासल्या पडेआत साळतात. म्हणें

आंदोबा

कांदोबा

दिवनात ये तेथोळें गजालीं जे तसलें तका नार कुणेंत वा सात वा मुग्यांना. अन्न कळत घेतलें या पानें तें उणें पाल्लें मुग्यावर उणें माहवून त्याचें अडें चळत वंछत तांतें तें सकां मुग्यां स्वतःचें अन्नियत पसतना सुळें वागुंतात. मुग्यांत स्वतःचें अन्नियत. त्यांच्या वाहळांत आं पमाजान मुग्याचें काय इतर विठ कोणें मड्डा शिरतात वरत लायताना त्यांच्या उडतलेंच इतर मुग्यां पक्षीं येत करतलें

मुग्याच्या जातींत हीं सोळाव्या वाग्यांनी एका पत्रापान साहळून घेतें दान जातीच्या

याणि त्यान्नाच त्या खाद्यासाध्नीं एक पदार्थ
तयार करतात. म्हणजे हा कुऱ्यांच्या ह्ज्या
प्रमाणे असतो. मग छाला स्वतः घालून मोठें
करण्याचें काम लहान मुण्यांचे.

आ आर्त्तातीळ राणी हुंगी जेव्हां पर मोहन जाते तेव्हां ती आ छायतीळ छत्री व्यापल्या दोंडांत भरून घेऊन जाते. ती जी पहिली व्हडीं घास्ते ती मोहन त्यांच्यावर ही छत्री ठेवून येते. त्यामुळे पुन्हा व्हडीं घास्त त्यासून मुंग्या बाहेर पडस्यैत त्याचें खाणें वाढून तयार होतें.

शाल्वरी

वाळवी मुंग्याच्या जागीतील मादी, हें मादेंच सशिलें आहे. एका मुंग्याप्रमाण वाळवील मुद्दां नर मादी असतात, बांध्यां वाळवून 'राणी' वाळवी वरोबर 'राजा' ही असतो. झाड्यात कामवती मुंग्या व खिपाई मुंग्या वेगळ्या वेगळ्या तऱ्हेच्या असतात.

मुंग्याप्रमाणे वाळवी मसूराला १०० ग्रॅम
वाळी फुलतात. त्या वाळूकडे रंगानुसार
काही जातीच्या वाळवी घर आणतात. त्या
मुंग्यांप्रमाणे कुण्याची या कळत नाही.

वाल्मीकी अंधारांतच राहू शकत ना या
संस्थेपेक्षा वाल्मीकी द्वार नुसतान वसत द
सदांत माहीतच जाई

मुंबाच्यापासून आपल्याकडे झिकण्या
सारख्या हुकूम गांधी आहेत. राहिले आणि
म्हणजे त्या आपल्यात फार एकच शब्द राहिले
तात. आपली धर्माची कामे फार सत्संगीत व
निरलसपणे करतात. मुंबा आपल्या राणी
मुंबाचा फार वादळ करताना पिल्ल्या मुंबा
प्रेमाने सांभाळ करताना. आपल्या वरक्या
राणासाही त्या माणसातले लढत व आपल्या
समाजाच्या कडवाणासाही गवारातून झटत
असतात. अशा कित्येक राणा गवारात,
त्यांच्यापासून शिकणे आवश्यक आहे.

[१५]

[illegible]

बायको असावी तर अशी

एका गांवात एक शेतकरी रहात नसे. तो एका गाईला घेऊन आठवडांच्या त्याला मूल्याळ काढीं मळतें. जमीन जुमला पण असादीं बैसाचा होता. परंतु दोघें नवरा बायको सुखासमाधानानें रहात. भंवरा स्वभावानें फार भोळा होता. पण बायको त्याला संभाळून घेई. कोणी त्याला नाचें ठेवूं लगलें तर तें तिला आवडत नसे. त्यांच्याकडे एक बैलानी ओढी व दोन गाई होत्या. शेतकऱ्याची बायको दूध विकून बोळे पैसे मिळवी. तिनें कोटोन्शें रुपये आपल्या गरिबीतहि वाचविले होते. उतारव्य होऊं लागलें तसें तिला सवें कामाचा उरक हाईना. म्हणून ती एक दिवस बघत्याला म्हणाली—

“एक गाय विकून टाकूं या. एका गाईचें दुभतें आपल्याला पुरें होईल. येतील ते पैसे अडीजडचणीला उपयोगी पडतील.”

शेतकऱ्याला बायकोचा सला पसंत पडला.

तो एका गाईला घेऊन आठवडांच्या बाजाराला गेला. त्यानें गाय विकण्याचा पुष्कळ प्रयत्न केला. परंतु कोणी गाय विकत घ्यायला तयार झाला नाहीं. शेवटीं निराश होऊन तो घरी परत निघाला. वाटेत एका झाडाखाली त्याला एक मनुष्य मेठला. त्याला आपला बोळा विकण्याचा होता. शेतकऱ्यानें आपली गाय देऊन तो खेडा घेतला. बोळ्याला घेऊन तो पुढें निघाला. वाटेत त्याला एक धनगर मेठला. त्याच्या तबळ एक बकरी होती. शेतकऱ्यानें त्याला तो घोडा दिला आणि त्याची बकरी घेतली.

जाणली पुढें गेला, तेथें त्याला जाणली एक मनुष्य मेठला. त्याच्याजवळ एक बकरी होती. एक बकरी पाळचें असें शेतकऱ्याच्या मनांत पुष्कळ दिवसांपासून होतें. त्यानें तें बकरी घेऊन बकरी घेऊन टाकली.

जाणली भोडें पुढें गेल्यावर त्याला एक मनुष्य कोयडा घेऊन येत असलेका दिसला. शेतकऱ्यानें तें बकरी दिलें आणि त्याबद्दल कोयडा लागून घेतला.

शेतकरी कोयडा घेऊन घरी येत असता त्याला गांवांतलाच एक जोळसीचा मनुष्य मेठला. त्यानें विचारलें—“कायनें लवू ? गाय विकण्याला गेला होतास म्हणें ! केवढ्याला रोटी गाय ? आणि तूं कोयडें केवढ्याचें ?”

शेतकऱ्यानें घडलेकी गोष्ट सांगितली आणि विचारलें—“काय बरोबर केले कां नाहीं ?” तो शेतकरी म्हणाला—“तूं बरोबर केलेस की चुक हे मी नाहीं सांगत. पसकोला जाऊन दिवार, म्हणजे कलेल.”

“माझी बायको गाईला म्हणल्याबाहेर नाहीं. मी जें केले तें जगवी बरोबर केले असें न ही म्हणें. पहा पाहिजे तर येऊन” शेतकरी म्हणाला.

त्याचा मित्र शेतकरी म्हणाला—“काय तर पैस. तुझी बायको रागावली नाहीं तर खंय मी घाबरे, रागावली तर तूं घायचे. आटे फळ !” शेतकरी म्हणाला—“हो कवूल पण उगाच तूं असल्या मध्ये पडून खंय रुपये पाळवून वसणार जाहेस झालें.”

“उगाच गप्पा माकं नकोस. धंभर रुपयांची पैस ठरली. शेनर रुपये बापार म्हणून आतां उडवाउडवी करूं नकोस शेतकऱ्याचा मित्र विद्दू म्हणाला.

“बरे तर, भरु माझ्या घरी. मी जात बालो. तूं शेतरीत बसून ऐक आमचे नवरा बायकोचें बोलवें.” लवू म्हणाला. दोघे लवूच्या घरी गेले. विद्दूला बाहेर भोंसरोत बसायला लागून लवू घरांत गेल. बायकोनें विचारलें—“जालीत गाय विकून ! काय किंमत मिळाली.” लवू म्हणाला—“कोणी आपली गाय घ्यायला

Fullscreen

127

70 / 86

तयारच नव्हता. म्हणून गाय देऊन एक घोडा घेतला."

"वॉर्ट काय झाले! एक टांगा ठेवून घेऊं, भाऊवाचे पैसे मिळतील आणि कधी कोठे जायचे झाले तर वातां येईल." लख्मी कायको म्हणाली.

"पण मी एक घोडा आणला नाही. घोडा देऊन एक बकरी घेतली!" लख्मी म्हणाला.

"दे हि बरोबर झाले. घोड्याचा खर्च कोणी करावा! बकरी काय फुसट्याचे वरून येईल. आहे कोठे बकरी! पाहू तर!" दोतकण्याची बायको म्हणाली.

"पण जरा ऐकशील तरी. मी बकरी आणली नाही. ती देऊन हे कांयडे घेऊन आलो आहे." दोतकरी म्हणाला.

"देव पावला! त्या बकरीच्या पाठी-

मागे मला सारे गांव फिरावे लागले असते. हा कोंबडा आला हे काय वॉर्ट झाले. कोंबडा आरवला की मला उठायला सोंपे झाले." बायको म्हणाली.

बिट्टू नवराबायकोंचे ते बोलणे लक्ष देऊन ऐकत होता. त्याने अनुमान केले होते त्याच्या बगदी विरुद्ध लख्मी बायको बोलत होती. काय करावे या विचारांत तो होता. इतक्यांत लख्मीने बाहेर येऊन विचारले—"काय बिट्टोबा! ऐकलेत ना आमचे बोलणे. मी पहिल्यानेच तुला म्हटले होते की आमच्यावरच पडू नकोस. पण तू तर पैज मारतल्या तयार होऊन बसला होतास."

बिट्टूने शेजार रुबये दिले. बायको नवऱ्याच्या खच्चावाहेर नसल्यामुळे बिट्टूला वामदुप्पट पैसे मिळाले.

२. झानान्येपक

झानटी जनावरांना स्वभाव ठीक ठीक मारीत नसल्यामुळे मनुष्याचा जीव केव्हा केव्हा विचित्र बाब्यांत सापडला जातो. केव्हा केव्हा त्यांत संमत वाटते तर विचित्रता जिवाची काळजी वाटते. परंतु हेच खरे की जो असल्या जीवनांत एकदां उतरतो त्याला त्या जीवनावर एक तऱ्हेचा मोह उत्पन्न होतो, नव्हे, असला नाहिचे. निदान मला तरी हे जीवन फार आनंदाचे व अभिमानाचे वाटत आहे.

सर्वात संवसार अशा प्रसंग एकदां माझ्या-वर गुजरला. मी सरकारजींच्या शोक पित्र्यांत मुकतच पाऊल टाकले असेल. प्रेक्षकांची टाकल्या वाजवून माझे स्वागत गेलें. मी आनार मानण्यासाठी म्हणून सद्यपणे एकदां वाकलो. पण त्यावेळीं दिव्यांत सडा मिहाना सोडले

होते तिकडे माझे लक्ष नव्हतें. त्यापैकी एकाने येउन आपल्या पंज्याने माझी मांडी फाडली. हे त्याने मला खाण्यासाठी केले होते जसे मांडी मला वाटत. त्याने सहज पंजा मारला जसावा. पण त्यामुळे मला हांस्पिटलमध्ये जावे लागले.

माझे या कारणांतील गुरू हांफमच मला हांस्पिटलमध्ये भेटण्यासाठी आले. ते माझ्या अवयव पळेतावर येऊन बसले व मला विचारले—

"कशी काय तऱ्हेत आहे! हे नव, तुं केलेस हे काम अगदीं नवशिक्षासारखे केलेस. नदीव बळवत होते म्हणून बीच-कास. पहिल्यानेच तुझ्यावर हा प्रसंग गुजरला आहे. पण हाच शेवटचा जसें माझ समजू नकोत."

Fullscreen

127

72 / 86

असम भरल्यावर मी काल हॉफमन यांना जाऊन भेटलो आणि म्हणालो "आज संध्याकाळपासून मी पुन्हा कामावर रुजू होत आहे." स्वित करून त्यांनी माझी पाठ थोपटली आणि म्हणाले-"आबास! मला वाटत होतं, तुम्ही नून पयस्त तर नसेल! जिप! मनुष्याची आयकी संकटांतून बाहेर आल्यावर धारस्वादवाची असते. ज्याचें मन कच खातें, पुन्हा रानटी जनावरांची संबंध येणार म्हणून जो एक न एक कारण सांगून रंग चोरण्याचा प्रयत्न करतो तो असल्या कामाचा लायक नाही असे समजावें. अशा

लोकांनी रानटी जनावरांच्या वाण्याचाहि जाके नये."

जो पहिला प्रसंग माझ्यावर केवळ माझ्या निष्काळजीपणामुळे आला होता. त्या प्रसंगावरून मी एक गौष्ठ शिकलो. रानटी जनावरांचा तेल करणारांनी वाहवाही देवून देवमान दिवले नये. हे त्या रानटी सिंहापासून मी शिकलो. असे कित्येक घडे मी रानटी जनावरांकडून घेतले आहेत.

सरी मोघ लशी होती की मी फुशा-रक्या मारीत आलो होतो की मी रानटी जनावरांकडून कामे करवून घेण्याचें काम

शिकवितो. परंतु शिकलेल्या जनावरांकडूनच मी सर्व कामे करून घेत असं.

मला लस ठेवायला इवें होतें की कोणत्या जनावराचा स्वभाव संवधी व आवडी निवडी कसा आहेत. जनावरांच्या स्वभावाची परत ही मी आपल्या मुळेकडून शिकलो होतो. स्वतःच्या अनुभवानें मी कांहींच शिकलो नव्हतो. म्हणून मला जनावरांच्या स्वभावाची खरी कल्पना आलेली नव्हती.

जनावरें माझ्या म्हणण्याप्रमाणें वागतान, मला लस झालेली आहेत, हें फार उशिरां मला कळलें, माझ्या इंगितांवर तीं कासे

करीत. शिकल्यानंतर माणसाच्या संगतींत राहून त्यांच्या स्वभावांत पालट झाला होता. तीं "सम्भ" झाली आहेत. हें देखील मला कळलें. कित्येकदां मला वाटतें, जनावरांत नसलेले गुण देखील त्यांच्यांत आसावेत असे अनुमान मी करूं लागलो होतो. कारण त्यांच्याविषयीं मला एक तऱ्हेचा जिहाळा वाटूं लागला होता. म्हणूनच कदाचित त्यांच्यांत नसलेल्या गुणांची कल्पना मी मनानें करूं लागलो असेन.

परंतु त्यांच्या या कार्यात्मिक गुणांवरचा माझा विश्वास मात्र दिवसेंदिवस वाढत गेला.

Fullscreen

127

74 / 86

मला असे वाटू लागले की जनावरांचा तरा स्वभाव जंगळात नैसर्गिक स्थितीतच जाणून घेणे रास्त होईल. त्यांच्या स्वभावाची खरी ओळख पटल्या नंतर त्यांना वश करून घेणे जास्त सोपे जाईल.

साधारणपणे छोक रानटी जनावरांना झुमथे किंवा सरकशीत वाहतात. व्हान गुल्मना त्यांची भीति दाखवितात. गुल्मना पुस्तकात वाघ, सिंह, अस्वल, कोल्हा, हत्ती वगैरेर आधारलेल्या गोष्टी असतात. परंतु शास्त्रासारख्या रानटी जनावरांना शिक्षण देणाऱ्या शिक्षकाक या सौख्या गोष्टी वाचून चीड येते. रानटी जनावरांहून आपण मागसे कांकाण भर मोठे आहोत हे मानाक्यास मी तरी तयार नाही. हे ऐकून तुम्हाला कदाचित आश्चर्य वाटे, रानटी जानवरं माणसाहून नीच आहेत असे कोणी म्हटलेले मला सपत नाही.

माणसाचे मोठेपण कशात आहे, हे आजपर्यंत मला कळले नाही. माणसाचे जीवन आणि जिणे रानटी जनावरांहून जास्त बरे आहे हे जगाही संपलेल खोटे आहे. एक मोठे खरी आहे, जनावरांना माहीत नसलेल्या अनेक गोष्टींची आपणास माहिती आहे. परंतु अशा अनेक मोठी देवाळ आहेत की ज्या त्यांना माहीत आहेत व आपणास त्यांची कल्पना देखील शिबलेली नाही. नैतिक रागणुकीच्या बाबतीत तरी जनावरं खास माणसापेक्षा थोर आहेत.

रानटी जनावरांच्या स्वभावाचे अभ्यसन करण्याचे ठरवून मी फोरो माऊन्ट मांढाच्या जागबोटीने फ्रेंच पश्चिम आफ्रिकेला निघाले आणि तेथे आऊन मी जनावरांचा व्यापार करू लागले. भाक्षा पहिला अनुभव एक सिद्धान्तिपरी होता.

(पुढच्या अंकात "सुराज")

१. पायलटचा कुत्रा

मोठ्या महासुमन अमेरिकेतील बुद्धिमत्तांचा एका रहिवासाने पायलटची नोकरी केली होती. त्याच्या अचल एक कुत्रा होता. तो "कायर खनिषक" जातीचा होता. तो रंगाने धुरकट होता. १९४४ साली तो खोलाय ब्याचा असेल. दिसायला तो पारच सुंदर होता. त्याचे नांव 'फिस्टल हेड' असे होते.

'फिस्टल हेड'च्या मातकाने विमानदलाच्या एकेडर पदवीन हुक्यात माग येतला. त्यापेकी ४८ हुक्यात 'फिस्टल हेड' देखील बरोबर होता.

दुसरे शत्रुचे विमान आले की तो फक्त आवाजा-बधन ते ओळखत असे. त्याला इतके कर्क लावले होते. विमानात बसलेल्या खोकांना किंवा विमान-तळावरील लोकांना कळण्यापुरती 'फिस्टल हेड'चा शत्रुचे विमान आल्याने कळत असे.

दुसरे विमानाचा आवाज ऐकू शकला की तो कान उघडून ऐकी व ते शत्रुचे विमान आहे की

अमेरिकेचे हे ओळखी. ते शत्रुचे असेल तर तो एका विशेष प्रकारे शत्रूक लागत आहे व खनेरिनेले असेल तर आपणास एका लगेने शत्रूचे कुत्र्याच्या या विलक्षण बुद्धिमत्तेची वाखाणणी विमानतळावरील सर्व लोक करीत असत.

'फिस्टल हेड'चा मातक आपल्या कुत्र्याच्या हजपावर निघायला, या खेपेन दुसऱ्याने तो बली पडला, परत थाला नाही.

शाळक मेल्याचे कुत्र्याला कळले असताने, मातक परत व आलेला पाहून कुत्र्याचे हान खाडी. त्याने क्षणे-पिणे सोडून दिले. त्याला बरमेनासे लागले. मातकाचा शिरजुःखाने तो वाळतच गेला.

गोष्टी विमानदलाच्या अधिकाऱ्यांनी या गुणी कुत्र्याला मार्शल पेटावकन हुकून पांढी पोचते केले. तो मातकच्या बायकोला व एकाक्या एका मुलाला जेव्हा भेटला तेव्हा तो आनंदाने शत्रूक लागला. जणू काही त्याचा पुनर्जन्मच झाला.

